

A nagyméltóságú püspöki kar 1911. évi március havában tartott tanácskozmányából a Fraknói v. püspök, szentjobbi apát és nagyváradi kanonok úr által Rómában alapítani szándékolt intézetre vonatkozó iratokat további eljárás céljából, mint újonnan kinevezett nagyváradi lat. szert. püspöknek, nekem méltóztatott kiadni.

Kötelességemnek ismerem az ez ügyben tett lépéseimről és ezeknek — őszinte sajnálattal kell már most jeleznem — teljes sikertelenségéről, a nagyméltóságú püspöki karnak a következőket előterjeszteni.

Az ügy előzményeiből csupán röviden érinteni kívánom, hogy a v. püspök úr már 1892-ben a M. Történelmi társulat titkárához intézett levelében boldognak vallotta magát „hogy nemcsak irodalmi műveivel, hanem bizonyára egy tartósabb alkotással is élesztheti a kegyeletet nemzeti történetünk emlékei, hagyományai és tanulságai iránt” amennyiben az általa Rómában létesített intézetben az esztergomi, váradi egyházmegyéknek, a Sz. István Társulatnak, az Akadémiának és a Nemzeti Múzeumnak egy-egy helyet ajánlhat fel, miután meggyőződött afelől, hogy a római magyar intézet létesítéséhez magára hagyatva is megteheti a döntő lépést.

Ezen a nagy nyilvánosságnak szánt kijelentést követte csakhamar (1894 október 4-én) a M. Tudományos Akadémiának tett ajánlata, mely szerint az általa a magyar történelmi intézet céljaira épített házban öt hely közül egyet, 1894 november 1-től kezdve, az Akadémia rendelkezésére bocsát, kilátásba helyezvén, hogy az Akadémia kiküldötteit nemcsak tudomá-

nyos munkásságukban fogja támogatni, hanem kényelmükről és részben ellátásukról is gondoskodni fog.

Az Akadémia köszönetét fejezte ki tisztelt tagjának azon áldozatkészségeért, melyet az intézet felállításával tanúsított és ezt azóta is mint „Fraknói Vilmos alapítványát” ügyrendjében a legújabb időkig nyilvántartotta.

A fenti kijelentések és ajánlatok után a v. püspök úr, aki a római intézet fennállásának hatodik esztendejében, vagyis 1900-ban szentjobbi apáttá neveztetett ki, kísérletet tett arra nézve, hogy ezen történelmi intézet fennállását, valamint egy másikét is, amelyet időközben művészeti célokra létesített, alapítványszerűen biztosítsa. Miután azonban Istenben boldogult elődöm a hozzá benyújtott alapítvány-levél tervezetét nem találta megfelelőnek, sőt ezt a szentjobbi apátságra nézve praejudiciosusnak látta, a v. püspök úr szándéka nem valósulhatott meg.

Ily előzmények után történt, hogy a v. püspök úr 1910 augusztus hó 20-án oly értelmű előterjesztést intézett a nagyméltóságú püspöki karhoz, hogy az örök városban létesítendő két intézet javára lemond a szentjobbi apátság javadalmáról; a javadalomban levő s magántulajdonát képező felszerelést stb. összesen mintegy 120,000 korona értékben a javadalomnak ajándékozza; a 348,000 kor.-ra becsült, de 55,000 frank törlesztéses kölcsönnel terhelt római épületeket a nagyméltóságú püspöki kar rendelkezésére bocsátja; a római intézetek javára létesítendő pénzalap javára 100,000 kor. értékű záloglevelet ad át; kanonoki jövedelmét, mely a 25,000 koronát rendszerint meghaladja, ezen alap javára átengedi; valamint hagyatékát is ezen alap javára biztosítja. Ezzel szemben a szentjobbi apátság jövedelmeiből évi 20,000 koronát köt ki magának, úgyszintén a 100,000 koronás tőke kamatait, valamint egyéb javadalmi jövedelmeinek terhére már korábban elvállalt kötelezettségei fejében 36,000 koronát, mely utóbbit azonban, ha javadalmi haszonélvezetét 1911-ben is megtartaná, hajlandónak nyilatkozott maga fedezni.

Időközben a v. püspök úr arról értesül-
vén, hogy előterjesztésének azon pontja,
mely szerint a szentjobbi javadalomnak
a római intézetek céljaira való adomá-
nyozását indítványozza, aggályokkal fog
találkozni, nehézségekbe fog ütközni,
ajánlatát október 15-én a következő al-
ternatív módosítással bővítette meg: a
nagy mélt. püspöki kar rendelkezésére
bocsátja a római épületeket; a 100,000
koronát záloglevelekben és váradi kano-
noki jövedelmeit élethossziglan. A szent-
jobbi apátság kérdését pedig kikapcsolja
az ügyből, azon reményének adván kife-
jezést, hogy ha a nagy mélt. püspöki kar
a római intézetek fenntartását kívánatos-
nak látja, könnyen találhat módot arra,
hogy ezen cél elérése biztosíttassék.

1911 január 23-án a v. püspök úr is-
mét szükségesnek látta megváltoztatni
ajánlatát, még pedig oly értelemben,
hogy a római épületek, a szentjobbi fel-
szerelés és a többször említett 100,000
kor. tőke átengedése mellett, javadalmai-
nak jövedelmeiből mintegy 50,000 koro-
nát biztosítva, a római intézetek fentar-
tásáról élethossziglan maga fog gondos-
kodni.

Ezek szerint a v. püspök úr rövid
időn belül éppen háromféle ajánlatot ter-
jesztett a nagy mélt. püspöki kar elé a
római intézetek ügyében.

Az elsőt a szentjobbi apátság teljes
lekötésével, a másodikat ennek kikap-
csolásával és váradi kanonoki jövedel-
meinek lekötésével és a harmadikat úgy
az apátsági, mint a kanonoki jövedel-
mekből származó évi 50,000 kor. bizto-
sításával.

Ámbár a v. püspök úr, eljárása éppen
nem viselte magán egy talán századokra
szóló intézet alapításánál méltán meg-
kívánható tervszerűségnek és követke-
zetességnek ismérveit, mégsem akartam
a v. püspök úr magatartásában egyebet
látni, mint az arra való lelkes, szinte
nyugtalan, türelmetlen törekvést, hogy a
nagy mélt. püspöki kar intenciójának mi-
nél jobban való megközelítésével meg-
valósuláshoz juttassa azt a valóban min-
den elismerésre érdemes, annyi eszten-
dőn keresztül a legnagyobb előszeretet-

tel ápolott gondolatot: hogy a tudomány-
nak, a művészeteknek az örök városban
levő, csodálatosan gazdag forrásaiból
mi magyarok is bőven, rendszeresen,
következetesen meríthessünk.

Éppen azért értésére adván a v. püs-
pök úrnak, hogy a nagymélt. püspöki
kar akaratából a római intézetek alapí-
tásának ügye nekem adatott ki, mint a
nagyváradi latin szert. egymázmegye ez-
időszerinti főpásztornak, nem mulasztot-
tam el a magam részéről is biztosítani
őt, hogy minden lehető meg fogok tenni
szándéka megvalósítására.

Annál nagyobb volt tehát meglepeté-
sem, hogy ne mondjam megütközésem,
amikor a v. püspök úr elhatározásának
egy újabb megmászásával 1911. április
18-án oly értelmű nyilatkozatot juttatott
kezeimhez, hogy a római intézetek meg-
alapítására vonatkozó indítványát és az
ehhez kapcsolt ajánlatait visszavonja. E
lépésnek megokolására felhozta a v.
püspök úr, hogy a nagymélt. püspöki
kar számos tagja azt a felfogást táplálta,
hogy a szentjobbi apátság jövedelmeinek
a római intézetek javára történő állandó
biztosítása a szekularizációra veszélyes
precedenst alkotna, úgyszintén, hogy a
nagyváradi latin szert. káptalan, indítvá-
nyával szemben a leghatározottabban ál-
lást foglalván, ez a körülmény még indít-
ványa elfogadása esetén is megghiúsította
volna tervét, mely csak a káptalan tá-
mogatása és közreműködése mellett lett
volna sikeresen keresztülvihető.

Egy újabb, április 24-éről kelt levelében
pedig azzal magyarázza a v. püspök úr
ajánlatának visszavonását, hogy az álta-
lam e kérdésben írt memorandum —
amelyben állást foglaltam az apátsági
jövedelmeknek egyszersmindenkorra tör-
ténő lekötése ellen és ehelyett e jövedel-
meknek csak részleges és időleges meg-
terheltetését hoztam javaslatba, valamint
azt is szükségesnek mondtam, hogy
a v. püspök úr saját kockázatával szaba-
dítsa meg a létesítendő intézeteket az
általa már előbb vállalt (Akadémia) köte-
lezettségektől, úgyszintén az intézet jövő-
jének biztosítására köttessék le a v. püspök
úr részéről az intézet gyarapítására szánt

tőke és csak amennyiben ez nem mutatkoznék elegendőnek az intézet fenntartására, vétessék igénybe az apátsági jövedelmek időleges megterheltetése — hogy tehát e memorandum arról győzte meg őt, hogy óhajomnak nem felelhetne meg, így tehát állásom és személyem iránti tisztelet parancsolja, hogy kitérjen az elől, hogy propozíciómmal szemben elutasító magatartást kelljen elfoglalnia. Egyidejűleg pedig még arról is értesített e levélben a v. püspök úr, hogy legalább a történeti intézet megmentésére még egy végső kísérletet teendő, a Szent-István-Társulathoz fordult.

A v. püspök úr e kategórikus nyilatkozata után, minthogy különben sem tarthattam egyik ajánlatát sem olyannak, amelyhez az összes illetékes tényezők hozzájárulása kieszközölhető lett volna, kétségkívül nyugodt lelkiismerettel befejezettnek tekinthettem volna feladatomat.

Minthogy azonban eljárásomban a nagymélt. püspöki kar intencióit is szem előtt kívántam tartani, másrésről pedig, mert valóban a legőszintébb meggyőződéssel vallottam mindenkor, mint ahogy vallom ma is, hogy a római intézetek létesítésének üdvös, sőt szükségszerű volta minden kétségen kívül áll, úgy hogy aki Fraknoi v. püspök úr terveit megvalósítani segíti, ezzel egyházának és hazájának tesz megbecsülhetetlen szolgálatot, nem tudtam és nem akartam belenyugodni a v. püspök úr nyilatkozatába, hanem hathatósan kértem őt, ne tegyen ez ügyben semmiféle újabb lépést, mielőtt előszóval nem tárgyaltam vele.

A kérdés minden egyes részletének gondos mérlegelése után, e tárgyalás megindítása előtt a következő irányelveket kellett megállapítanom.

A szentjobbi apátság jövedelmeinek állandó és teljes lekötése ellen a nagymélt. püspöki kar több tagja, valamint a nagyváradi latin szert. székeskáptalan, aggodalmát fejezvén ki, e helyett az apátsági jövedelmeknek csak részleges és időleges igénybevétele veendő combinacioba.

Minekutána a v. püspök úr maga is úgy nyilatkozott, hogy a nagyváradi latin szert. káptalan hozzájárulását az alapítás

sine qua non-jául tekinti s minthogy a káptalan a leghatározottabban ellene volt annak, hogy a v. püspök úr kanonoki jövedelmei intézményesen lekötessenek az alapítás céljaira, a v. püspök úr évi hozzájárulásának fixírozásánál teljesen figyelmen kívül hagyandók e jövedelmek.

Végül, miután meggyőződéseim szerint egyházi javadalomjövedelmeinek igénybevételével csakis oly intézetet lehet alapítani, amelynek úgy vezetésében, mint egész szervezetében és működésében határozottan kifejezésre jut a szigorúan vett egyházi jelleg, miután pedig ezt a művészeti intézetnél, ahol a fiatal művésznövendékek nemcsak elhelyezendőek, hanem bizonyos határig ellenőrizendőek, irányítandók is lennének, keresztülvihetőnek nem tartottam, arra az álláspontra kellett helyezkednem, hogy a két intézet helyett csakis a történelmi alapíttassék meg, amelynek vezetői és tagjai egyaránt egyházi férfiak legyenek, míg oly hithű, megbízható kath. világiak részére, akik Rómában történelmi kutatásokkal kívánnak foglalkozni, 2 alapítványi hely szerveztessék, lakás és ellátás helyett megfelelő évi stipendiummal.

Annál is indokoltabbnak láttam egyedül a történelmi intézet megalapítására szorítkozni, mert legutóbi levelében a v. püspök úr maga is csak a történelmi intézet „megmentésére” gondolt és mert a Rómában megalapítandó történelmi intézet létesítését egymagában is oly nagy feladatnak tekintettem, melyet csak vállvetett erőfeszítéssel és nagy áldozatok árán lehet megoldani.

Ezeknek az irányelveknek szigorú figyelembe vételével kezdettem meg az 1911. év kora őszén a v. püspök úrral a római intézetek ügyének szóbeli tárgyalását, mely a legkielégítőbb eredményre látszott vezetni.

A v. püspök úr ugyanis nemcsak visszavonta legutóbbi nyilatkozatát, hanem az alapítás újabb feltételeire nézve is sikerült vele megállapodásra jutnom. Ezek a következők voltak. A v. püspök úr megnyugszik abban, hogy a nagymélt. püspöki kar csupán a történelmi intézetet veszi át; a művészetiről tehát más mó-

don fog gondoskodni. Atengedi az intézet részére a római házat. Az intézet alapjára letesz 200,000 koronás alapítványt, fenntartására pedig évi 16000 koronát fizet mindaddig, amíg mindkét javadalmának birtokában megmarad. Én pedig mindezzel szemben kilátásba helyeztem annak kieszközlését, hogy a szentjobbi apátság jövedelmeinek terhére 400,000 koronás törlesztéses kölcsön vétessék fel az intézet javára.

1911. szept. 29-ről keltezve írásban is benyújtotta nálam a v. püspök úr újabb ajánlatait. Minthogy azonban írásos nyilatkozatában csak 150.000 koronás záloglevél letételét helyezte kilátásba, az intézet pénztárába viszont évi 18.000 koronát lett volna fizetendő mindaddig, „amíg a nagyváradi kanonoki javadalom haszonélvezetében, a rezidencia kötelezettségétől való további felmentés által biztosítva lesz“, arra kellett kérnem a v. püspök urat, juttassa el nyilatkozatát egy általam megfogalmazott irat alapján, amelyben a megállapodásszerű 200,000 koronás adomány szerepelt, újból hozzám.

A v. püspök úr október 15-én kelt levelében nem azt jelentette ki, és ezt hangsúlyoznom kell, hogy ajánlatának 50,000 koronás megnövesztése meghaladja anyagi erejét, vagy hogy ez részéről nehézségekbe ütközik, hanem hogy az újabb propozíciójában elvállalható kötelezettségek mértéke és formulázása tekintetében csak a rezidencia alól való felmentést megadó pápai bréve szövegének és feltételeinek ismerete alapján fog határozni.

Ezzel egyidejűleg még arról is értesített a v. püspök úr, hogy a vatikáni nagykövetségünk mellett ez idő szerint működő magyar egyházi jogtanácsostól, akit intézetének igazgatójául szemelt ki, azt az értesítést vette, hogy az intézetben neki felajánlott lakást és ellátást változott körülményeinél fogva nem vállalhatná el. Mivel az intézeti tagokat lehetetlen lenne magukra hagyni az intézetben, a v. püspök úr nem tudta mi-ként lesz ez a váratlanul keletkezett nehézség elhárítható.

Még nem is válaszolhattam a v. püs-

pök úr levelére, amidőn november 1-én újból aggodalmaskodik az igazgató személyét érintő combinacio meghiusulása felett. Miután attól tartott, hogy a történelmi intézet élére megfelelő díjazás nélkül nem lehet igazgatót találni, a velem való megállapodás alapján számított évi 24000 korona jövedelem mellett pedig az igazgató tiszteletdíjának fizetése lehetetlenné válnék, de meg különben is úgy látta a v. püspök úr, hogy az alapszabálytervezetben általam eszközölt változtatások következtében az intézet sorsa valóságos tengődés lenne, hogy e bajokon segíteni lehessen, háromféle módot jelölt meg.

Az első abban állott volna, hogy mindkét javadalma összes jövedelmeit a *római intézetek* (tehát két intézet) javára ajánlaná fel, magának csak 20,000 korona évi járulékot és alapítványa kamatait tartván fenn.

A második mód lett volna a szentjobbi apátság jövedelmeinek fokozása és az elérendő többletnek a *történelmi intézet részére* (tehát csak egy intézet) való lekötése.

A harmadik mód pedig a történelmi intézetnek bérházban való elhelyezése lett volna, mi a dologi kiadások csökkenését vonta volna maga után. A bérház esetleg az Anima bérházainak egyike lehetett volna, úgy hogy az intézet növendékei, belső tagjai, megfelelő díjazás ellenében az Animában nyernének ellátást.

A v. püspök úr ez ajánlatai egyedül arra lettek volna alkalmasak, hogy a legteljesebb zavarnak essék áldozatul az is, ami az eddigi tárgyalások során nagy nehezen tisztázódott.

Világosan láttam, ha én is rálépek a v. püspök ur után indulva, a máról holnapra való elhatározások süppedékes talajára, nemcsak közelebb nem jutunk a római intézetek megalapításához, hanem még inkább eltávolodunk célunktól.

Az én feladatom tehát nem lehetett egyéb, mint a v. püspök úr ingadozása, tétovázása ellenére is megmaradni következetesen azoknak a megállapodásoknak jóhiszeműségemben szilárdnak tartott talaján, amelyre a személyes tárgyalás alkalmával helyezkedtünk.

Ennélfogva a v. püspök urat azzal igyekeztetnem, hogy oly esetben, amikor az igazgatói tisztre alkalmas egyén nem rendelkezik egyházi javadalommal, esetleg a nagymélt. püspöki kar is gondoskodni fog tiszteletdíjáról, kérve kértem őt, legyen türelemmel és ne akadályozzuk meg tiszteletreméltó szándékának megvalósulását valamely oly lépéssel, amely újabb aggodalmakat keltené, főleg pedig ne térjen vissza első javaslatára, amely ellen nemcsak én, hanem káptalanom is, a leghatározottabban állást foglalt.

Soraimmal sikerült — legalább egyelőre — megnyugtanni a v. püspök urat és december 19-én kiállította legújabb ajánlatát, javaslatát, melynek főbb pontjai a következők.

A nagymélt. püspöki kar csak a történelmi intézetet venné át. Ennek céljaira átengedi a v. püspök úr mintegy 150.000 korona értékű római házát a könyvtárral és felszereléssel, amely utóbbiból csak 12 drbot tart fenn maga számára. Alapítványul letesz 150.000 korona értékű záloglevelet. Az alapítvány gyarapítására átengedi *igényeit* arra a 40.000 koronára, mely összeget a szentjobbi birtokba bérleti szerződése értelmében 1901—1912-ben befektetni tartozik. Ez összegnek, miután a javadalom értékét és jövedelmezőségét fokozó célokra fordíttatik, a törzsvagyonból való megtérítése halála után nehézséggel nem járhat. 20.000 koronát fog lefizetni a római házat terhelő 44.000 korona adósság törlesztésére, a hátralevő összeg pedig az intézet első évi jövedelméből fog fizettetni. Jogérvényes, élethossziglan kötelező formában rendelkezni fog az iránt, hogy kano-noki jövedelmeiből ennek kezelője évi 18.000 koronát az intézet pénztárába szolgáltatasson. Az intézet fentartásának halála után való biztosítására pedig a szentjobbi apátsági javadalom 400.000 koronás törlesztéses kölcsönnel terheltesse meg, melynek törlesztése csak halála után vegye kezdetét.

A v. püspök úr ajánlatára f. évi január 12-én több megjegyzést voltam kénytelen tenni. Mindenekelőtt arra kértem,

szíveskedjék a maga részére fentartott 12 felszerelési tárgyat névszerint felsorolni. Azután felhívtam figyelmét arra, hogy eddigi megállapodásunktól eltérve, 150.000 koronát ajánl fel, míg a hiányzó 50.000 korona helyett a szentjobbi birtok haszonbérszerződésében megállapított befektetésekre való igényét kívánja 40.000 korona erejéig az alapítvány céljaira átengedni, az ekként előálló kamathiányt pedig nagyobb évijáradékkal pótolni; már pedig ez a tétel nem képezheti az alapítvány kiegészítő részét, nemcsak bizonytalan volta miatt, de azért sem, mert ha ez a tétel később történetesen még sem volna a v. püspök úr által contemplált összegben realizálható, a szentjobbi apátságnak 400.000 koronán felül való megterhelése válnék szükségessé, amihez alig járulhatnék hozzá.

Újból hangsúlyoztam azt is, hogy a kanonoki jövedelmek lekötését semmiféle formában nem fogadhatom el, a már ismételten kifejezett okokból. De sokkal természetesebbnek is találnám, hogy ha a szentjobbi apátság lesz megterhelve a v. püspök úr halála után, már életében is ennek jövedelméből kötné le a szükséges évi járulékot. Valamint azt is kiemeltem, hogy ha a püspök úr régebbi megbeszélésünk értelmében már most lenné a 200.000 koronát, akkor nem is lenne szükséges évi 18.000 koronás, hanem csak 16.000 koronás évi járulékot fizetni, ami éppen megfelelné annak az összegnek, amelyet a szentjobbi apátság terhére felveendő javadalmi kölcsön évi jövedelme képviselne.

Nem mulasztottam el a v. püspök urat ez alkalommal is újból kérni, járuljon hozzá az ajánlott módosításokhoz, mert csakis úgy vállalkozhatom arra, hogy nemes intencióinak megvalósításában közreműködjem. Hivatkoztam arra is, hogy amint tapasztalhatta, mindenkor a legnagyobb készséggel, jóakarattal ajánlottam azt az eljárást, amelyhez a többi illetékes tényező hozzájárulása is megszerzhető lenne. Éppen azért végtelenül sajnálnám, ha mindennek dacára a római intézet alapítása elé olyan akadály gördülne, amelynek elhárítása már nem függ

tőlem s ezt annyival inkább fájlalnám, mert nyugodt lelkiismerettel mondhatom és bárki előtt igazolni tudom, hogy az intézet létesítése érdekében minden lehetőt elkövettem.

A v. püspök úr január 20-án kelt válaszában arról értesített, hogy az általam ajánlott módosítások foganatosítására magát el nem határozhatta.

Azon kívánságot, hogy a 40.000 koronát tevő javadalombefektetésre való igény helyett 50.000 korona értéket tegyen le, nyomós okok miatt nem teljesítheti.

Elismeri, hogy nekem jogom van tettségem szerint megállapítani az intézet létesítésében közreműködésemnek feltételeit. „Azonban viszont ő neki is joga van önmagával szemben felvetni a kérdést: vajjon abból a tényből, hogy negyedszázézer korona értéket és ezenfelül 18.000 korona évi hozzájárulást ajánlott fel, folyik-e az a kötelesség, hogy ajánlatát 50.000 koronával megjavítsa? Vajjon a tőle kívánt 50.000 korona nélkül az intézet megalapítása lehetetlen-e? És ha lehetetlen, (a m. kath. egyház javára és dicsőségére szolgáló közintézettről nem magánalapításáról lévén szó) vajjon az 50.000 korona, illetve évi 2000 korona szükséglet fedezésének halála után biztosítását csak tőle kell-e elvárni? Ezen kérdésekre lelkiismeretes megfontolás és illetékes tanácsok kikérése után nem felelhetett igennel.“

De nem teljesítheti azon kívánságot sem, hogy az évi járulékul fizetendő 18.000 koronának fedezésére ne a váradi stallum jövedelmét, hanem a szentjobbi apátságét kösse le. Mert ha a járulékot az apátsági jövedelemből fizetné, kanonoki javadalma megtartása pusztán *személyes érdekké* válnék, míg ellenben, ha a járulékot kanonoki jövedelmeiből fizeti, számíthat arra, hogy *közérdekből* lehetővé fog tétetni kanonoki javadalmában való megmaradása. (Legyen szabad itt megjegyeznem, hogy a v. püspök úr éppen 33 éve élvezi kanonoki, tizenkét éve pedig kettős javadalmát anélkül, hogy valaki ebben a legtávolabbról is zavarni kívánta volna.)

Mivel már most a római történeti

intézet létesítése az ő közreműködésével lehetetlenné vált, az alapítványul szánt 150.000 koronából 100.000 koronát a Szent-István-Társulatnak, 50.000 koronát pedig a Magyar Tudományos Akadémiának bocsátott rendelkezésére.

A v. püspök úr elhatározása és eljárása felett nem kívánok e helyen véleményt nyilvánítani. A v. püspök úr teljesen szabad ura akaratának és elhatározásának.

De két észrevételt a nyilatkozatában elmondottakra el nem hallgathatok.

A v. püspök úr sem a vele folytatott személyes tárgyalások folyamán, sem későbbi iratváltásunk alkalmával még csak nem is sejtette velem, hogy a 200.000 korona tőke letételét sokalja, vagy hogy az általa megelőzőleg megajánlott 150.000 koronának 50.000 koronával való megjavítását „nyomós okok miatt” nem teljesítheti. Ellenkezőleg, a szóbeli tárgyalás alkalmával ezt kilátásba helyezte. Az iratváltások kapcsán pedig csupán azt jelentette ki, hogy a magára vállalandó kötelezettség mértékére nézve csak a rezidenciára vonatkozó pápai bréve szövegének ismerete után nyilatkozhatik. Vajjon, nem természetes és szükségszerű következménye volt-e tehát az ő magatartásának és ígéretének, hogy az 50.000 korona többlet lefizetését tőle kívántam!? És vajjon, nem lett volna-e tőlem teljesen indokolatlan, sőt botor eljárás ilyen körülmények közt más források után járni? Kivált ha még azt is tekintetbe vesszük, hogy a v. püspök úr már 1892-ben azt a kijelentést tehette, hogy a római magyar intézet létesítéséhez magára hagyatva is megteheti a döntő lépést, amikor még a szentjobbi apátság jövedelmeit nem élvezte, sem pedig az ebből felveendő 400.000 koronás törlesztés kölcsönt számításba nem vehette. Ez az egyik.

A másik észrevételem pedig a következő. Ha a v. püspök úr nemcsak önmagához és „illetékes tanácsadóihoz” intézi azt a kérdést, hogy abból a tényből, hogy negyedfélszázezer korona értéket ajánlott fel, folyik-e az a kötelesség, hogy még többet adjon, hanem

egyúttal hozzám is, dacára annak, hogy a többlet kifizetését előttem kilátásba helyezte, módot kerestem és hiszem, találtam volna is arra, hogy olyan választ adhassak a v. püspök úrnak e kérdésére, amelyet teljesen kielégítőnek és megnyugtatónak talált volna maga is.

A római történelmi intézet ügye ezzel tehát, hogy úgy mondjam, holt pontra jutott.

Nem, mert az alapítást kezdeményező v. püspök úr ereje elégtelennek bizonyult a maga elé tűzött feladatra, nem is mintha a minden dicséretre érdemes gondolat megvalósítása előtt olyan akadályok merültek volna fel, amelyeket egymást megértő törekvéssel, vállvetett igyekezettel, kellő megfontoltsággal, türelemmel, kitartással nem lehetett volna elhárítani, hanem mert azon nehézségek láttára, amelyek az ily alapítvány létesítésénél természetesen előállanak, oly nagyfokú lelki csüggedtség vett erőt a v. püspök úron, hogy maga elejtette az alapítás eszméjét, mielőtt még ennek megvalósíthatása valóban lehetetlennek bizonyult volna.

Amit mindannyian csak őszintén sajnálni és fájlalni tudunk.

Minthogy azonban nem szenvedhet kétséget, hogy a v. püspök úr ajánlatainak visszavonásával a római intézetek megalapítása nem vált sem kevésbé üdvössé, kívánatossá, sem kevésbé szükségessé, s minthogy a nagymélt. püspöki kar tagjai úgyszólván egyértelműen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ezen római intézetek, vagy inkább ezen római tudományos intézet megalapításánál a szentjobbi apátság javadalma valamely formában igénybe vétessék, a magam részéről készséggel kijelentem, miszerint hajlandó vagyok a nagymélt. püspöki kar támogatása mellett a kellő lépéseket már most megtenni, hogy a szentjobbi apátság megüresedése esetén, a javadalom jövedelmeinek terhére felveendő nagyobb összegű törlesztéses kölcsön igénybevételel, Rómában magyar egyházi tudományos intézet létesíttessék.

Nagyvárad, 1912 február hó.

Gróf Széchenyi Miklós,
nagyváradai lat. szert. püspök.